

Олександр Вітюк

РОЗБУДОВА
ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
у 1994–1996 рр.

DEVELOPMENT
OF THE STATE MIGRATION SERVICE AUTHORITIES OF UKRAINE
in 1994–1996

DOI: 10.58407/litopis.250404

© О. Вітюк, 2025. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-1749-507X>

Метою статті є аналіз на основі джерел процесу інституційного розвитку державних органів міграційної служби України у 1994–1996 рр., проблемних аспектів їх функціонування в контексті реалізації державної міграційної політики, з огляду на малодосліджений історичний етап у науковому дискурсі, у межах становлення міграційної політики нашої держави. **Методологічною основою** дослідження є принципи історизму, наукової об'єктивності та систематичності, що дало можливість неупереджено з'ясувати логічні зміни в історичному процесі визначеного дослідження. **Методи дослідження:** загальнонаукові (історичний, логічний) і спеціальні (історико-порівняльний, історико-генетичний, предметно-хронологічний, ретроспективний). **Наукова новизна** дослідження полягає у здійсненні комплексного аналізу процесу розвитку державних органів міграційної служби України у 1994–1996 рр., введено в науковий обіг нові документальні джерела, що відображають зміни у їх функціональній діяльності. **Висновки:** аналіз джерельної бази дозволив реконструювати процес розбудови державних органів міграційної служби України у 1994–1996 рр., визначити їхні функціональні компетенції та ідентифікувати ключові проблеми, що виникали під час формування та реалізації національної міграційної політики.

Ключові слова: біженці, громадянство, міграція, міграційні процеси, національні меншини, нелегальна міграція, мігрант, еміграція.

The purpose of the article is to analyze, based on sources, the process of institutional development of the State migration service authorities of Ukraine in 1994–1996, the problematic aspects of their functioning in the context of the implementation of the state migration policy, given the scantily studied historical stage in scientific discourse, within the framework of the formation of the migration policy of our state. **The methodological basis** of the study is principles of historicism, scientific objectivity and systematic nature, which made it possible to impartially clarify the logical changes in the historical process of the specified study. **The research methods** are represented by general scientific methods (historical, logical) and special (historical-comparative, historical-genetic, subject-chronological, retrospective). **The scientific novelty** of the study lies in the implementation of a comprehensive analysis of the process of developing the state authorities of the migration service of Ukraine in 1994–1996, new documentary sources were introduced into scientific circulation, reflecting changes in their functional activities. **The conclusions** correspond to the stated goal of the study. The analysis of the source base allowed us to reconstruct the process of developing the state authorities of the migration service of Ukraine in 1994–1996, determine their functional competencies and identify key problems that arose during the formation and implementation of the national migration policy.

Key words: refugees, citizenship, migration, migration processes, national minorities, illegal migration, migrant, emigration.

Становлення незалежної України супроводжувалося складними процесами формування нової державної політики в різних сферах, зокрема, у сфері міграції. У цей період виникла нагальна потреба у створенні ефективної системи управління міграційними процесами, що відповідала б новим геополітичним реаліям та міжнародним стандартам. Період 1994–1996 рр. став важливим етапом у розбудові державних органів міграційної служби України з погляду формування національної міграційної політики. Саме в цей час відбу-

валося формування організаційної структури, визначення основних напрямків діяльності та налагодження механізмів реалізації державної міграційної політики. Однак, указаний період на сьогодні залишається недостатньо дослідженим, що зумовлює необхідність проведення комплексного аналізу процесу розбудови державних органів міграційної служби України в 1994–1996 рр., з метою виявлення проблемних аспектів їх функціонування в контексті реалізації державної міграційної політики.

Окремі аспекти розбудови державних органів міграційної служби України у 1994–1996 рр. висвітлено в працях О. Бабенка¹, О. Гречко², В. Євтуха³, О. Малиновської⁴ та С. Мосьондза⁵. Чималий фактичний матеріал до вивчення міграційних процесів після проголошення незалежності України міститься у 15-томному науковому виданні «Україна крізь віки»⁶, за загальною редакцією директора Інституту історії України НАН України, академіка В. Смолія. Водночас, на сьогодні не має комплексного історичного наукового дослідження з означеної проблематики.

Міграційні питання нашої держави належали до найбільш важливих та пріоритетних і потребували першочергового вирішення, здійснювалися Кабінетом Міністрів України за безпосередньої участі Президента України. Відповідно, Указом Президента України «Про Міністерство України у справах національностей, міграції та культів»⁷ від 25.07.1994 № 408/94 було ліквідовано Міністерство України у справах національностей та міграції і утворено Міністерство України у справах національностей, міграції та культів (далі – Міністерство).

Ураховуючи пріоритетність питання формування та реалізації міграційної політики, відповідно до Указу Президента України «Про заходи щодо здійснення структурних змін та забезпечення керівництва у сфері державної виконавчої влади»⁸ від 06.08.1994 № 429/94, Указом Президента України від 26.11.1994 № 703/94 було затверджено Положення про Міністерство⁹ (далі – Положення) з чітко визначеними завданнями, які на нього поклалися. Відповідно до Положення, Міністерство було визначено центральним органом державної виконавчої влади, підвідомчим Кабінету Міністрів України. На відміну від його попередника – Міністерства України у справах національностей та міграції – функціонал Міністерства було доповнено положеннями стосовно державної політики щодо релігії та Церкви. Очілюючим нового Міністерства було призначено М. Шульгу¹⁰. Першим заступником Міністра призначено О. Гашицького¹¹, заступниками – С. Бритченка¹², В. Середу¹³ та Р. Чічлаву¹⁴.

У структурі Міністерства функціонували такі структурні підрозділи: Управління у справах міграції та біженців (відділ прийому і влаштування біженців, відділ у справах мігрантів), Управління у справах депортованих (відділ організаційного забезпечення повернення депортованих, відділ інвестицій і соціально-побутового забезпечення), Управління організаційно-методичної роботи (відділ організаційно-методичної роботи і адаптації, відділ аналітичної роботи, інформації і статистики, відділ правового забезпечення), Управління у справах національних меншин (відділ національно-культурного розвитку, відділ по зв'язках із місцевими органами та національно-культурними товариствами), Управління зарубіжних зв'язків та роботи із співвітчизниками за кордоном (відділ зарубіжних зв'язків, відділ по роботі із співвітчизниками за кордоном), Правове управління (відділ підготовки нормативних актів, відділ систематизації нормативних актів та правової інформації), Управління наукового та інформаційного забезпечення (відділ наукового забезпечення, відділ інформаційного забезпечення, сектор інформаційно-технічного забезпечення, редакційно-видавничий відділ), Управління фінансів і бухгалтерського обліку (відділ бухгалтерського обліку, відділ фінансів), Управління справами (організаційний відділ,

¹ Бабенко О. Міграційна політика Української держави на сучасному етапі (політологічний аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 1997. 195 с.

² Гречко О. Концептуальні засади у державної міграційної політики України. *Політичний менеджмент*. 2011. № 6. С. 73–81.

³ Євтух В. Про національну ідею, етнічні меншини, міграції... Київ: Стилос, 2000. 236 с.

⁴ Малиновська О. Міграційна ситуація та міграційна політика в Україні. Київ: НІСД, 1997. 66 с.

⁵ Мосьондз С. Державна міграційна політика в сучасній Україні (адміністративно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2003. 199 с.

⁶ Україна крізь віки: У 15 т. / За ред. А. Смолія. Київ: Альтернативи, 2000. Т. 14. 260 с.

⁷ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 5233. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 47.

⁸ ЦДАВО України. Ф. 5233. Оп. 2. Спр. 2. Арк. 138–139.

⁹ Там само. Спр. 12. Арк. 54.

¹⁰ Там само. Ф. 5252. Оп. 1-ос. Од. зб. 35. Арк. 223.

¹¹ Там само. Од. зб. 14. Арк. 30.

¹² Там само. Арк. 31.

¹³ Там само. Арк. 32.

¹⁴ Там само. Арк. 33.

загальний відділ, відділ листів і прийому громадян, відділ кадрів і спецроботи), прес-центр¹⁵.

Основними завданням Міністерства були: підготовка разом з іншими органами державної виконавчої влади пропозицій щодо формування державної політики у сфері міжнародних відносин, забезпечення прав національних меншин, державної міграційної політики та організація роботи щодо їх реалізації; забезпечення відповідно до законодавства прав національних меншин на вільний розвиток в Україні; координація діяльності органів державної виконавчої влади щодо задоволення духовних потреб, відродження, збереження і розвитку в Україні культур, мов і традицій національних меншин; організація виконання законодавства з питань, що належать до його відання; сприяння задоволенню національно-культурних та освітніх потреб українців, які проживають за межами України, зміцнення їх зв'язків з Україною; сприяння реалізації гарантованого державою громадянам права на свободу совісті, створенню віруючим умов і можливостей сповідувати релігію, мати вільнодоступні місця богослужінь та об'єднуватися у відповідні релігійні організації¹⁶.

Відповідно до покладених завдань Міністерство займалося вивченням та аналізом тенденцій соціально-економічного, демографічного і культурного розвитку національних меншин в Україні, стану задоволення культурно-освітніх запитів українців, які проживають за межами України, міграційні процеси, релігійного життя, а також узагальненням практики застосування законодавства з питань, що належали до його компетенції; наданням організаційно-методичної допомоги відповідним підрозділам місцевих органів державної виконавчої влади з питань міжнародних відносин, забезпеченням прав національних меншин, міграції та застосування законодавства України про свободу совісті та релігійні організації; підтримкою розвитку національно-культурних традицій, сприянням задоволенню потреб у літературі, мистецтві, освіті, засобах масової інформації національних меншин в Україні та українців, які проживають за її межами¹⁷.

Надзвичайно важливими аспектами діяльності Міністерства були забезпечення реалізації прав і соціальних гарантій біженців та ведення централізованого обліку осіб, які звернулися із заявою про надання статусу біженців, та біженців. Міністерство продовжувало активну політику попередників у векторі міжнародного співробітництва у сфері міжнародних відносин та забезпечення прав національних меншин, сприяло розширенню контактів громадян України з особами своєї національності або віросповідання, які проживали за її межами.

Ураховуючи, що повноваження Міністерства було доповнено питаннями формування та реалізації державної політики щодо релігії та Церкви, основні його завдання розширено функціями щодо запобігання проявам національної або релігійної винятковості, нетерпимості до громадян будь-якої іншої національності, віруючих інших віросповідань чи невіруючих і зневажливого ставлення до почуттів громадян, а також розпалюванню ворожнечі й ненависті на національному або релігійному ґрунті; здійснення реєстрації статутів (положень) релігійних центрів, управлінь, монастирів, релігійних братств, місій та духовних навчальних закладів, а також змін і доповнень до них; веденням обліку релігійних організацій і культових будівель; запобігання втручання державних органів і громадських організацій у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій, а також втручання релігійних організацій у діяльність інших релігійних організацій, у справи державних органів і громадських організацій¹⁸.

За три місяці діяльності Міністерства, від початку свого утворення, його працівниками було підготовлено й подано на розгляд Кабінету Міністрів України пропозиції та зауваження до проектів документів, якими визначалися можливі шляхи розвитку подальших процесів міждержавного співробітництва країн-членів СНД, а саме доопрацьовано проект Закону України «Про імміграцію» та проекту Конвенції про забезпечення прав осіб, що належать до національних меншин. Окрім цього, було надано пропозиції Міністерству закордонних справ України щодо проекту Договору про дружбу, добросусідство і співробітництво між Україною і Республікою Білорусь¹⁹.

У листопаді 1994 р. особливу увагу було зосереджено на питаннях облаштування депортованих та розміщення біженців. Для цього розроблено та затверджено план заходів зі створення пунктів тимчасового розміщення біженців та положення про них. За сприяння Міністерства проведено Міжнародну конференцію держав-донорів «Програми інтеграції

¹⁵ ЦДАВО України. Ф. 5252. Оп. 1-ос. Од. зб. 36. Арк. 33-41.

¹⁶ Там само. Ф. 5233. Оп. 2. Спр. 12. Арк. 56.

¹⁷ Там само. Арк. 57.

¹⁸ Там само. Арк. 58.

¹⁹ Там само. Ф. 5252. Оп. 1-ос. Од. зб. 14. Арк. 55.

кримських татар та етнічних меншин в Криму»²⁰. Активно велася робота щодо створення в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі управлінь у справах національностей, міграції та культів, встановленню регіонів тимчасового розселення біженців²¹.

Одним із невластивих завдань на цьому етапі розбудови державних органів міграційної служби України було долучення їх до роботи у складі міжвідомчої комісії з проведення паспортизації громадян, головою якої було призначено віцепрем'єр-міністра України В. Шмарова²². Організація роботи цієї комісії покладалася на управління паспортної, реєстраційної та міграційної роботи Міністерства внутрішніх справ України, яку згодом було передано до паспортної служби органів Міністерства внутрішніх справ України. Відповідно до Положення про паспортну службу органів внутрішніх справ, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.1994 № 700²³, паспортна служба з метою забезпечення покладених на неї завдань безпосередньо взаємодіяла з відповідними підрозділами Міністерства.

Тривала робота над утворенням відділів міграції в областях, містах Києві та Севастополі. Якщо відділи фактично були утворені постановою Кабінету Міністрів України від 22.06.1994 № 428 «Про створення органів міграційної служби в Україні»²⁴, то положення про них було прийнято майже через рік, що викликало негативні тенденції в суспільстві, оскільки на місцях майже не здійснювалось управління міграційними процесами.

Для вирішення цієї проблеми Міністр М. Шульга звернувся листом від 20.02.1995 № 8-123/2 до Міністра Кабінету Міністрів України В. Пустовойтенка з клопотанням щодо підтримки у вирішенні питання про затвердження Типового положення про відділи міграції в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі²⁵ (далі – Типове положення). Обґрунтовуючи своє клопотання, він наголосив, що Міністерством було розроблено й подано 15.11.1994 на затвердження Кабінетові Міністрів України відповідний проект Типового положення, затримка із затвердженням якого призвела до таких негативних аспектів: по-перше, не можливо ввести в дію практичні механізми вирішення гуманітарних та юридичних проблем мігрантів, насамперед біженців, розв'язання яких пов'язане з розробкою багатьох нормативно-правових актів, які мають бути затверджені Міністерством юстиції України; по-друге, відділи міграції почали створювати рішенням Уряду Автономної Республіки Крим, Закарпатської, Київської, Луганської, Львівської, Херсонської, Черкаської обласних Рад народних депутатів у складі виконавчих органів та вони діяли без Типового положення. Однак указані проблемні аспекти не вирішувалися без затвердженого Типового положення.

Постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.1995 № 199 «Про затвердження Типового положення про відділи міграції в областях, містах Києві та Севастополі»²⁶ було затверджено Типове Положення.

Відповідно до Типового положення, відділ міграції в областях, містах Києві та Севастополі (далі – відділ міграції) є органом міграційної служби України, який утворюється Міністерством, підпорядковується йому, а також облвиконкомам, Київському та Севастопольському міськвиконкомам. Головними завданнями відділу міграції було визначено організаційне забезпечення проведення в областях, містах Києві та Севастополі єдиної державної політики у сфері міграції; забезпечення пріоритетів державної політики у сфері імміграційних процесів; координація роботи місцевих органів державної виконавчої влади, пов'язаної з розробкою та здійсненням заходів щодо тимчасового розміщення, працевлаштування, соціально-побутового і медичного обслуговування біженців, депортованих осіб, які добровільно повертаються в регіони їх колишнього проживання; здійснення контролю за дотриманням законодавства України з міграційних питань; виконання тематичних завдань Міністерства²⁷.

Серед основних завдань, які ставили перед відділами міграції та мали широкий спектр повноважень, визначаємо такі: систематичний аналіз соціально-економічних, демографічних та інших тенденцій у сфері міграції, розроблення та здійснення заходів щодо регулювання міграційних процесів у регіоні; вжиття заходів до дотримання встановлених законодавством України правових, економічних та організаційних гарантій захисту прав мігрантів; вирішення відповідно до законодавства питань, пов'язаних з прибуттям на постійне

²⁰ ЦДАВО України. Ф. 5252. Оп. 1-ос. Од. зб. 14. Арк. 112.

²¹ Там само. Арк. 152.

²² Там само. Ф. 2. Оп. 15. Спр. 3155. Арк. 24.

²³ Там само. Спр. 3748. Арк. 34–40.

²⁴ Там само. Ф. 5233. Оп. 2. Спр. 3734. Арк. 211–212.

²⁵ Там само. Ф. 2. Оп. 15. Спр. 4299. Арк. 58–59.

²⁶ Там само. Арк. 41.

²⁷ Там само. Арк. 42.

проживання та перебування іммігрантів в Україні; розгляд клопотань про надання статусу біженця особам, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців», надання статусу біженця та позбавлення цього статусу; разом з місцевими органами державної виконавчої влади визначення місць тимчасового проживання осіб, які визнані біженцями або очікують прийняття рішення про надання їм такого статусу; вирішення питання про надання грошової допомоги, соціально-побутових і медичних послуг біженцям та особам, які подали заяву про надання їм статусу біженця; організація роботи з прийому біженців в умовах надзвичайних ситуацій; направлення до пунктів тимчасового розміщення біженців осіб, які подали заяву про надання статусу біженця; здійснення первинного статистичного обліку різних категорій мігрантів, інформування Міністерства про стан міграційних процесів у регіоні; сприяння створенню тимчасових робочих місць для працевлаштування іммігрантів; подання до Міністерства про анулювання посвідки на проживання за наявності умов, передбачених чинним законодавством; подання Міністерству пропозицій про формування державної політики у сфері міграції та вдосконалення форм державного обліку і статистичної звітності з питань міграції; забезпечує оперативний і якісний розгляд звернень та скарг юридичних осіб і громадян з питань, що належать до його компетенції; консультування місцевих органів державної виконавчої влади щодо застосування законодавства з міграційних питань; роз'яснення через засоби масової інформації та шляхом участі в конференціях, семінарах, нарадах тощо змісту державної політики у сфері міграції, рішень центральних органів державної виконавчої влади з міграційних питань; ведення діловодства відповідно до наказів та інструкцій Міністерства²⁸.

Питання релігії та Церкви, як виявилось згодом, що були у складі повноважень Міністерства, державотворці вирішують виокремити в окремий напрямок та створити самостійний державний орган – Державний комітет у справах релігій²⁹, у зв'язку із чим було прийнято рішення про скорочення штату Міністерства на 55 осіб та проведення його реорганізації³⁰, що в кінцевому результаті призвело до його ліквідації.

Водночас, 1995 р. став доволі плідним у діяльності Міністерства. Працівниками Міністерства було доопрацьовано проект Закону України «Про імміграцію» та підготовлено проект Закону України «Про порядок надання іноземцям притулку в Україні». За дорученням Кабінету Міністрів України внесено пропозиції до проекту Державної програми боротьби з нелегальною міграцією та Плану співробітництва України з Центральноєвропейською ініціативою. Змістовний аналітичний матеріал «Про міграційну ситуацію в Україні» з пропозиціями першочергових заходів щодо вирішення міграційних проблем було надіслано Адміністрації Президента України³¹. Під егідою Управління Верховного Комісара ООН з питань біженців, працівники Міністерства взяли участь у субрегіональній зустрічі по Білорусі, Молдові, Російській Федерації та Україні, а також допрацьовано проект Угоди між Урядом України та Управлінням Верховного Комісара ООН з питань біженців.

Варто відзначити діяльність Міністерства в напрямку міжнародних відносин у сфері міграції. Відповідно до Закону України «Про міжнародні договори»: відпрацьовано й направлено до Кабінету Міністрів України проект Міждержавної угоди з Латвійською Республікою про сприяння у переселенні; підготовлено і направлено до Міністерства закордонних справ України проекти міжвідомчих угод з Республікою Казахстан про захист прав національних меншин та про сприяння добровільному поверненню депортованих осіб, проєкт міжвідомчої Угоди з Департаментом національних меншин Республіки Молдова про співробітництво³².

У зв'язку з утворенням Державного комітету у справах релігій, Указом Президента України від 26.12.1995 № 1176/95³³ було утворено Міністерство України у справах національностей та міграції (далі – Міннацміграції) на базі Міністерства, що ліквідовується. Міністром Міннацміграції було призначено В. Євтуха³⁴. Першим заступником Міністра призначено В. Троцинського³⁵, а заступником Міністра – С. Бритченка³⁶.

Структура Міннацміграції дещо відрізнялася від Міністерства через відсутність питань релігії і Церкви та посилення напрямки розвитку та співробітництва з українською діаспорою. У складі Міннацміграції функціонували такі структурні підрозділи: патронат-

²⁸ ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 15. Спр. 4299. Арк. 43.

²⁹ Там само. Ф. 5233. Оп. 2. Спр. 212. Арк. 119.

³⁰ Там само. Ф. 5252. Оп. 1-ос. Од. зб. 29. Арк. 192.

³¹ Там само. Арк. 243.

³² Там само. Арк. 244.

³³ Там само. Ф. 5233. Оп. 2. Спр. 221. Арк. 1.

³⁴ Там само. Арк. 6.

³⁵ Там само. Ф. 5252. Оп. 1-ос. Од. зб. 37. Арк. 75.

³⁶ Там само. Арк. 72.

на служба, Управління етнонаціональних процесів в Україні та у справах української діаспори (відділ міжнаціональних відносин та етнополітики, відділ у справах української діаспори), Управління національних меншин (відділ етнокультурного розвитку, відділ роботи з національно-культурними товариствами), Управління у справах депортованих (відділ організаційного забезпечення повернення депортованих, відділ реалізації державних програм адаптації депортованих, сектор адаптації депортованих народів, сектор організаційно-методичної роботи), Управління у справах біженців та міграцій (відділ прийому та облаштування біженців, відділ міграцій), Управління ситуативного аналізу та інформаційного забезпечення (відділ ситуативного аналізу, сектор наукових проєктів, інформаційно-видавничий відділ), Управління правового регулювання (відділ підготовки нормативних актів, сектор правової інформації), Управління справами (загальний відділ, організаційний відділ, відділ листів і прийому громадян), Управління фінансів і бухгалтерського обліку (відділ бухгалтерського обліку, відділ фінансів), Управління кадрів (відділ кадрів, відділ роботи з кадровим резервом), Управління міжнародних зв'язків (відділ прийому і відряджень, відділ контролю міжнародних угод)³⁷.

Положення про Міннацміграції було затверджено Указом Президента України від 20.03.1996 № 196/96³⁸. Міннацміграції було визначено центральним органом державної виконавчої влади, підвідомчим Кабінету Міністрів України, яке безпосередньо брало участь у розробленні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері міжнаціональних відносин, прав національних меншин, міграційної політики.

Основними завданнями Міннацміграції були: підготовка разом з іншими центральними органами державної виконавчої влади пропозицій щодо формування державної політики у сфері етнонаціонального розвитку України, міжнаціональних відносин і міграційної політики; забезпечення оптимального співвідношення задоволення етнокультурних потреб розвитку української нації та національних меншин; забезпечення відповідно до законодавства прав національних меншин на вільний розвиток в Україні; координація діяльності органів державної виконавчої влади щодо задоволення духовних потреб, відродження, збереження і розвитку в Україні культур, мов і традицій національних меншин; забезпечення прийому, облаштування та адаптації депортованих осіб різних національностей, які повертаються в Україну; сприяння задоволенню національно-культурних та освітніх потреб української діаспори, зміцненню її зв'язків з Україною; участь у міжнародному співробітництві у сфері міжнаціональних відносин, задоволення потреб національних меншин, повернення та облаштування депортованих осіб, регулювання міграції³⁹.

Міннацміграції отримало досить значні повноваження для здійснення своєї діяльності у сфері міграції. Відомство займалося вивченням та аналізом тенденцій етносоціального, етнодемографічного і етнокультурного розвитку України та національних меншин, стану задоволення культурно-освітніх потреб української діаспори, міграційних процесів; розробляло поточні та довгострокові прогнози в галузі міжнаціональних відносин та міграції, проєкти актів законодавства з питань, що належали до його компетенції; підготовкою інформації та подання Кабінету Міністрів України пропозицій щодо етнонаціонального розвитку країни, міжнаціональних відносин, національних меншин та міграції; сприяло діяльності національно-культурних об'єднань громадян; реалізовувало разом з іншими центральними органами державної виконавчої влади міграційну політику та розробляло державні програми у сфері міграції, забезпечувало їх здійснення, координувало взаємодію органів державної виконавчої влади з питань міграції; розподіляло кошти і матеріальні ресурси, що виділялися на виконання покладених на нього завдань; надавало організаційно-методичну допомогу відповідним підрозділам місцевих органів державної виконавчої влади з питань міжнаціональних відносин, забезпечення прав національних меншин та міграції; підтримувало розвиток національно-культурних традицій, сприяло задоволенню потреб національних меншин в Україні та української діаспори в літературі, мистецтві, освіті, засобах масової інформації; забезпечувало реалізацію прав і соціальних гарантій біженців, координувало взаємодію органів державної виконавчої влади під час розв'язання проблем біженців відповідно до законодавства України, вело централізований облік біженців та осіб, які звернулися із заявою про надання статусу біженців; подавало Кабінету Міністрів України за погодженням з Міністерством закордонних справ України пропозиції щодо укладання міжнародних договорів України у сфері міжнаціональних відносин, забезпечення прав національних меншин, міграції, у встановленому порядку проводило переговори й підписувало міжнародні договори із зазначених питань; сприяло розширенню контактів громадян України з особами української національності, які проживають за

³⁷ ЦДАВО України. Ф. 5252. Оп. 1-ос. Од. зб. 38. Арк. 79–86.

³⁸ Там само. Ф. 5233. Оп. 2. Спр. 626. Арк. 121.

³⁹ Там само. Арк. 123.

кордоном; запобігало проявам національної винятковості, нетерпимості до громадян будь-якої іншої національності, розпалюванню ворожнечі й ненависті на національному ґрунті; установлювало зв'язки з державними органами, громадськими, культурними, національними центрами й організаціями іноземних держав з питань, що належали до його компетенції; проводило в установленому порядку роботу, пов'язану з організацією професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів центрального апарату Міннацміграції та його місцевих органів; здійснювало міжвідомчу координацію з питань етнополітики, міжнаціональних відносин, національних меншин та міграції; визначало основні напрями наукових досліджень у сфері етнополітики, міжнаціональних відносин, забезпечення прав національних меншин, державної міграційної політики, вносило у встановленому порядку пропозиції до планів найважливіших науково-дослідних робіт з питань, що належать до його компетенції, замовляло наукові дослідження⁴⁰.

Важливою формою діяльності Міннацміграції була взаємодія з науково-дослідними установами та навчально-виховними закладами України та іноземних держав з метою обміну досвідом наукових досліджень з питань, що належали до його компетенції, а також надання практичної допомоги у створенні закладів освіти, інших установ та організацій, необхідних для задоволення потреб духовного розвитку національних меншин в Україні та української діаспори⁴¹.

З метою активізації належної підтримки вихідців з України та їхніх нащадків проводилася велика робота з підготовки Державної програми «Українська діаспора», яка б надала більше можливостей цілком законної підтримки та захисту етнічних українців через міжнародні організації та відповідні міждержавні угоди.

Відповідна Програма розроблялася задля сприяння правовому захисту українців, які проживають за кордоном, розв'язання проблем їхнього національно-культурного відродження, розвиток співпраці з українською діаспорою у різних сферах життя, залучення її до процесу державотворення в Україні, забезпечення добровільного повернення етнічних українців на Батьківщину. Варто наголосити, що в основу державної міграційної політики було покладено принципи пріоритетності національно-державних інтересів і права українців, які повертаються в Україну, на одержання громадянства України, поєднання інтересів мігрантів і місцевого населення, урахування можливостей для забезпечення нормальних умов життя і праці в регіонах проживання.

Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову від 22.01.1996 № 119 «Про Державну програму “Українська діаспора на період до 2000 року”»⁴², якою затверджено розроблену міністерствами, відомствами, науковими установами разом з громадськими організаціями Державну програму «Українська діаспора на період до 2000 року» (далі – Програма). Організаційно-координаційне виконання Програми в 1996 р. здійснювало Міннацміграції. Реалізація Програми передбачала виконання ряду заходів у частині організаційно-правових засад співробітництва з українською діаспорою, зокрема духовно-культурного взаємообміну, забезпечення їхніх освітніх потреб, розвитку соціально-економічного співробітництва та міграційної політики.

Профільним напрямком діяльності Міннацміграції залишалося питання вирішення проблем біженців. 30–31.05.1996 у Женеві відбулася Регіональна конференція з питань біженців, недобровільно переміщених осіб, інших форм недобровільних переміщень та осіб, що повертаються, у країнах СНД і відповідних сусідніх державах⁴³. У Конференції взяли участь представники 75 країн СНД, Балтії, Центрально-Східної Європи, Західної Європи, США, Канади, Японії, деяких країн Африки, 29 міжнародних та 71 неурядових організацій. Участь у Конференції взяли Генеральний Секретар ООН Б. Бутрос-Галі, Верховний Комісар ООН у справах біженців С. Огата, Генеральний директор міжнародної організації з міграції Д. Пурселл, Генеральний Секретар ОБСЄ В. Хьонк.

Від України делегацію на Конференції очолив Міністр Міннацміграції В. Євтух⁴⁴. До складу делегації також увійшли заступник Міністра Міннацміграції С. Бритченко, керівник відділу з питань громадянства Адміністрації Президента України П. Чалий, керівник відділу Міністерства закордонних справ України Н. Ковальська, радник Постійного представництва України при відділенні ООН О. Шамшур.

Важливість цього заходу слід відзначити такими моментами: прийнято підсумковий документ – Програму дій, а також усіма учасниками було відзначено, що масштаби проб-

⁴⁰ ЦДАВО України. Ф. 5233. Оп. 2. Спр. 626. Арк. 124.

⁴¹ Там само. Арк. 125.

⁴² Там само. Ф. 2. Оп. 15. Спр. 4956. Арк. 112.

⁴³ Там само. Спр. 5297. Арк. 105.

⁴⁴ Там само. Арк. 106.

лем, з якими стикаються країни СНД у сфері міграції, становлять загрозу миру і стабільності не лише в цих країнах, але й у європейському регіоні та світі в цілому.

У виступі на засіданні В. Євтух наголосив, що багато проблем, які постали у сфері міграції перед Україною та іншими країнами СНД, є новими не лише для цих держав, але й для світової практики загалом, а також зазначив роль Управління Верховного Комісара у справах біженців ООН, Міжнародної організації з міграції у забезпеченні регулювання міграційних процесів у нашій державі⁴⁵. За наполяганням української делегації в підсумковий документ Конференції увійшли положення, що відповідають пріоритетним напрямкам міграційної політики України, зокрема щодо забезпечення прав осіб, які належать до раніше депортованих народів, екологічних мігрантів та про боротьбу з нелегальною міграцією⁴⁶.

Міннаціграції було ліквідовано відповідно до Указу Президента України «Про зміни в системі центральних органів виконавчої влади України»⁴⁷ від 26.07.1996 № 596/96. Указа на ліквідація призвела згодом до створення чергового органу державної влади із ще більшими повноваженнями у сфері міграції, які були на часі.

Отже, у результаті проведеного дослідження встановлено, що період 1994–1996 рр. відіграв ключову роль у процесі інституційного розвитку державних органів міграційної служби України. Саме в цей час відбувалося формування організаційної структури, визначення основних напрямків діяльності та налагодження механізмів реалізації державної міграційної політики. Розбудова державних органів міграційної служби в 1994–1996 рр. відбувалася в умовах складних соціально-економічних та політичних трансформацій, що зумовило виникнення низки проблемних аспектів у їх функціонуванні. Водночас, саме в цей період були закладені основи сучасної міграційної служби України, що дозволяє стверджувати про важливість дослідження цього етапу для розуміння еволюції міграційної політики держави.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень у цій галузі є залучення до аналізу архівних документів з обласних та галузевих державних архівів з метою поглибленого вивчення питань діаспори, функціонування української мови та мов національних меншин. Також доцільним є розширення хронологічних меж дослідження в охопленні періоду до формування Державної міграційної служби України в її сучасній інституційній формі.

References

- Babenko, O. (1997). *Mihratsiina polityka Ukrainkoï derzhavy na suchasnomu etapi (politologichnyi aspekt)* [Migration policy of the Ukrainian state at the present stage (political science aspect)]. Kyiv, Ukraine.
- Hrechko, O. (2011). *Kontseptualni zasady u derzhavnoi mihratsiinoï polityky Ukrainy* [Conceptual foundations of the state migration policy of Ukraine]. *Politychnyi menedzhment – Political management*, 6, P. 73–81. Kyiv, Ukraine.
- Malynovska, O. (1997). *Mihratsiina sytuatsiia ta mihratsiina polityka v Ukraini* [Migration situation and migration policy in Ukraine]. Kyiv, Ukraine.
- Mosondz, S. (2003). *Derzhavna mihratsiina polityka v suchasniï Ukraini (administratyvno-pravovyi aspekt)* [State migration policy in modern Ukraine (administrative-legal aspect)]. Kyiv, Ukraine.
- Smolii, V. (2000). *Ukraina kriz viky* [Ukraine through ages]. Kyiv, Ukraine.
- Yevtuh, V. (2000). *Pro natsionalnu ideiu, etnichni menshyny, mihratsii...* [On the national idea, ethnic minorities, migration...]. Kyiv, Ukraine.

Вітюк Олександр Олегович – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України факультету історії і міжнародних відносин Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21001, Україна).

Vitiuk Oleksandr – Candidate of Historical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Ukrainian History, Faculty of History and International Relations, Mykhailo Kotsyubynsky Vinnytsia State Pedagogical University (32 Ostrozky Street, Vinnytsia, 21001, Ukraine).

E-mail: voo_32@ukr.net

Дата подання: 9 березня 2025 р.

Дата затвердження до друку: 28 липня 2025 р.

⁴⁵ ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 15. Спр. 5297. Арк. 107.

⁴⁶ Там само. Арк. 109.

⁴⁷ Там само. Ф. 5233. Оп. 2. Спр. 650. Арк. 88–90.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Вітюк, О. Розбудова державних органів міграційної служби України у 1994–1996 рр. *Сіверянський літопис*. 2025. № 4. С. 30–38. DOI: 10.58407/litopis.250404.

Цитування за стандартом APA

Vitiuk, O. (2025). Rozbudova derzhavnykh orhaniv mihratsiinoi sluzhby Ukrainy u 1994–1996 rr. [Development of the State migration service authorities of Ukraine in 1994–1996]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 4, P. 30–38. DOI: 10.58407/litopis.250404.

